

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۸

فصلنامه علمی عرفان اسلامی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۹

سال نوزدهم، شماره ۷۶، تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

نقش سلوک معنوی و عرفان عملی در تحکیم روابط زوجین با محوریت قرآن و روایات معصومین (علیهم السّلام)

معصومه السادات حسینی میرصفی^۱

چکیده

خانواده نهادی اجتماعی با کارکردها و آثار بسیار است که هم تأثیرگذار و هم تأثیرپذیر از نهادهای دیگر اجتماعی است. نظام مطلوب خانواده در اسلام، با محوریت زن و مرد شکل می‌گیرد و از هر روش صحیحی، که به استحکام روابط زوجین بیانجامد، استقبال می‌کند؛ عرفان عملی و سلوک معنوی از جمله این روش‌هاست. در عرفان عملی، سالک می‌کوشد که همه امور خود را در ارتباط با خدا تفسیر نماید و او را در زندگی خود ناظر و حاضر ببیند. سالک با استفاده از عرفان عملی، آنچه باید به آن عمل کند را درمی‌یابد و در راه رسیدن به شهود و حقیقت وجود حرکت می‌کند. داشتن این حالات برای سالک به معنای دوری از اجتماع نیست. در عرفان اسلامی، عرفا در سلوک معنوی، در اوج بی-اعتنایی به دنیا، همچون مردمان دیگر زیست می‌کنند و از ثمره زندگی اجتماعی برای تقویت جنبه سلوکی و از دریافت‌های عارفانه خود، برای زندگی اجتماعی‌شان بهره‌می‌برند. از این روست که تشکیل خانواده و روابط صحیح میان زوجین همواره در سیره پیامبر (ص) و ائمه اطهار (علیهم السّلام) مورد توجه بوده‌است و نویسنده در این مقاله بر آن است تا به این سؤال پاسخ دهد که سلوک معنوی و عرفان عملی چه نقشی در تحکیم روابط زوجین دارد.

واژگان کلیدی:

سلوک معنوی، عرفان عملی، تحکیم روابط زوجین.

۱- استادیار گروه معارف اسلامی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

پیشگفتار

عرفان به معنای شناخت است؛ شناختی که بر اثر سیر و سلوک و مجاهدت با نفس از دریافت‌های باطنی، به دست می‌آید. (معرفت، ۱۴۱۸، ج ۲: ۳۳۳) عارف با توجه به طرز تلقی‌ای که از زندگی و روش صحیح آن دارد، از آیات قرآن در جهت تأیید آن شیوه در زندگی استفاده می‌کند. عرفا در صدد هستند تا با استناد به آیات و روایات موجبات تعالی بخشیدن به امر دین و انسان را فراهم‌نمایند و معنای زندگی را برای او ارتقاء دهند لذا در این راستا ضمن توجه دادن وی به اصول اخلاقی، شرایط دورکردن انسان از شهوات را معرفی نموده و به ایجاد و تقویت معنویت و به عبارت دیگر خدا محور کردن زندگی انسان کمک می‌کنند.

در این پژوهش با محوریت آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السّلام) به بررسی نقش سلوک معنوی و عرفان عملی در تحکیم روابط همسران پرداخته شده است.

مواد و روش‌ها: این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و از نظر هدف، پژوهشی کاربردی و از نوع کیفی می‌باشد. در پاسخ به این سؤال کلی که سلوک معنوی و عرفان عملی چه نقشی در تحکیم روابط زوجین دارد؟ با استناد به آیات قرآن کریم و نیز روایات رسیده از پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (علیهم السّلام)، اهداف و ثمرات سلوک معنوی و عرفان عملی و نقش آن در تحکیم روابط زوجین بیان گردید.

مبانی بحث

تعریف سلوک در لغت و اصطلاح

معنای کلمه سلوک در لغت این گونه آمده است: السُّلُوكُ: نفوذ و داخل شدن در راه و در گذشتن از آن. سَلَكَتُ الطَّرِيقَ وَ سَلَكَتُ كَذَا فِي طَرِيقِهِ: (راه را طی کردم و در راهش آنگونه وارد شدم) خدای تعالی گوید: «لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا»؛ (سوره نوح، ۲۰) تا راه‌های فراخ و گسترده آن را طی کنید و راهسپیر آن باشید. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۲۴۶)

در اصطلاح اهل عرفان نیز معنی خاصی دارد: «فی اصطلاح الطائفة عبارة عن الترقی فی مقامات القرب إلى حضرات الرب فعلاً و حالاً؛ (کاشانی، ۱۴۲۶ ق. ج ۲: ۴۳۵) در اصطلاح عرفا عبارت است از پیشرفت در مقامات قرب به حضرات پروردگار فعلاً و حالاً».

در قرآن خداوند به حرکت انسان به سوی خودش و سختی این حرکت اشاره نموده، می‌فرماید: «یا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ»؛ (انشقاق، ۶) ای انسان! تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و او را ملاقات خواهی کرد. علاوه بر اصل حرکت خداوند به مسابقه و سبقت گرفتن در این مسیر هم اشاره فرموده است: «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَىٰ اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا»؛ (مائده، ۴۸) بکوشید و در نیکی‌ها به یکدیگر سبقت جوید، بازگشت همه شما به سوی خداست.

عرفان عملی

معنای اصطلاحی عرفان عملی در لسان عرفا را از زبان مرحوم سید حیدرآملی بیان می‌کنیم: «و أمّا العرفان العملي فهو جهاد و اجتهاد يستهدف الشهود و لمس تلك الحقيقة، یعنی اليقين و الوصول و التحقق بأن الوجود منحصر في الواجب و ما سواه مرات و مظهر فقط». (آملی، ۱۳۸۲، مقدمه: ۲۷) و اما عرفان عملی پس آن جهاد و سعی و کوششی است با هدف شهود و لمس کردن آن حقیقتی که در عرفان نظری معرفی می‌شود که منظور از آن یقین و رسیدن و محقق شدن این است که وجود فقط یک تحقق دارد و آن هم وجود واجب است و غیر او فقط آینه و مظهری از مظاهر او هستند. به عبارت دیگر عرفان عملی سعی و کوشش در راهی است که در پایان آن راه سالک وحدت وجود را شهود می‌کند و به حقیقت وجود می‌رسد. حال آن علمی که وحدت وجود را اثبات کرده عرفان نظری است و ما در عرفان عملی به دنبال راهی برای رسیدن به این حقیقت می‌گردیم.

اهداف سلوک معنوی و تأثیر آن در تحکیم روابط زوجین

در معنای لغوی هدف چنین آمده است که: «الغرض، الجمع: أهداف» (فراهیدی، ۱۴۲۱، ج ۴: ۲۸؛ یوسف موسی، ۱۴۱۰، ج ۱: ۱۱۴)؛ به معنای «شوق و انگیزه و جمع آن اهداف است.» و به معنای «تیر انداختن». (طریحی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۲۱۸؛ راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۶۹۳) و نیز «و هو كل شيء مرتفع من تراب أو رمل» (طریحی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۱۳۲؛ فراهیدی، ۱۴۲۱، ج ۴: ۲۹)؛ «و هر شیء بلند و برافراشته از خاک یا شن می‌باشد». هدف، نتیجه مترتب بر فعل است؛ که ما آن را آگاهانه قصد می‌کنیم. بنابراین عارف زندگی مشترک خود را نیز بر پایه اهداف سلوک تنظیم می‌کند و در واقع هدف سلوک و هدف زندگی مشترک با هم تطابق می‌یابد. این اهداف عبارتند از:

خدامحوری

در دیدگاه سالک هیچ چیز بر خداوند تقدم ندارد؛ چون سلوک «ابتدایش شناخت حق است و پایشان توحید حق». (انصاری، ۱۴۱۳: ۱۲) و «عارف تنها حق را می‌طلبد، نه برای چیزی غیر او و هیچ چیز را بر معرفت حق ترجیح نمی‌دهد». (ابن سینا، ۱۴۰۳، ج ۳: ۳۷۵)

همچنین در فرهنگ دینی خدامحوری از مهم‌ترین اهداف ازدواج در اسلام است. مدار زندگی عرفایی که زندگی مشترک تشکیل داده‌اند؛ بر مردسالاری و یا زن‌سالاری حاکم نیست؛ بلکه خدامحوری و کسب رضای الهی است. سالک، اساس زندگی خود را بر اعتقادات توحیدی بنا نهاده و همواره نسبت به رشد و تعالی خود و همسرش دغدغه‌مند است.

حضرت علی (علیه‌السلام) در مورد نقش همسر خدا محور و توجه انسان به این امر در انتخاب همسر می‌فرماید: «مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ التَّزْوِيجَ فَلْيُصَلِّ رَكَعَتَيْنِ وَيَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُورَةَ يَسْ فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ فَلْيُحْمَدِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَ لِيُثْنِ عَلَيْهِ وَ لِيَقُلَ اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي زَوْجَةً صَالِحَةً وَ دُوداً وَ لُوداً شَكُوراً قَنُوعاً غَيْرَ إِذَا أَحْسَنْتُ شَكَرْتُ وَ إِذَا أَسَأْتُ غَفَرْتُ وَ إِذَا ذَكَرْتُ اللَّهَ تَعَالَى أَعَانَتْ وَ إِذَا نَسِيتُ ذَكَرَتْ». (راوندی، بی تا: ۴۸) «هر کس از شما برای ازدواج تصمیم گرفت، دو رکعت نماز بخواند، بعد سوره حمد و یس را قرائت کند و پس از آن حمد و ثنای الهی را به‌جای آورد، و بگوید: خدایا! زن صالح، با مودت، پر اولاد، سپاسگزار، قانع و تسلیم و با غیرت نصیب من گردان، که اگر خوبی‌کنم سپاسگزار باشد، و اگر خدا را فراموش کردم مرا یاد آوری کند...».

پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز در مورد نقش این همراهی همسرانه و توجه به این هدف متعالی در زندگی می‌فرماید: «إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّيا- او صَلِّ رَكَعَتَيْنِ جَمِيعاً كَتَبَا فِي الذَّاكِرِينَ وَ الذَّاكِرَاتِ». (خرمشاهی، ۱۳۷۶: ۵۴۴) هرگاه مردی خانواده‌اش را شب بیدار کند تا نماز شب بخواند یا دو رکعت نماز با هم بخوانند، نام آن‌ها جزو مردان و زنانی که بسیار یاد خدا می‌کنند، ثبت می‌شود. بنابراین به نظر نگارنده، عارفی که در سلوک خود در طلب حق است و زندگی در کنار همسر را بر مجرد برگزیند؛ به خدا محوری، به-عنوان هدفی مقدس می‌نگرد و به حاکمیت آن در زندگی‌اش توجه دارد.

پاک‌شدن از گناهان

صفا و پاکی دل، گوهری گرانبهاست که اگر ارج نهاده نشود، به تیرگی رذایل اخلاقی ملوث می‌شود. عارف، نسخه شفا بخش برای سلامتی این روح رنجور را بندگی می‌داند که همان انجام کارهای نیکی است که نوید آزادی از بند تاریکی‌ها را برای انسان به‌ارمغان می‌آورد و سبب آمرزش گناهان می‌گردد.

دین مبین اسلام بر ازدواج به‌عنوان وسیله‌ای برای مقابله با انحرافات نگریسته است. پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي». (طبرسی، ۱۳۷۰: ۱۹۶) هر که ازدواج کند، نصف دین خود را حفظ کرده، درباره نصف دیگر تقوی پیشه کند. اولین مقام از مقامات سالکان و اولین منزل عارفان توبه است؛ توبه همان بازگشت از معصیت به سوی طاعت می‌باشد (أبوخزّام، ۱۹۹۳: ۶۴) و یکی از ارکان توبه قیام به انجام تمامی امور واجب و دوری از همه امور حرام است، سالک ازدواج را به عنوان یکی از راه‌های حفظ دین، راهی برای انجام فضایل و اجتناب از رذایل اخلاقی و یکی از راه‌های پاکی از گناهان می‌داند و در سلوک عارفانه به آن تمسک می‌جوید و سلوک و ازدواج را متمم هم دانسته نه مزاحم هم؛ و این‌گونه است که برخی از طایفه عرفا، به ازدواج به عنوان امر ممدوحی نگریسته و به آن مبادرت ورزیده‌اند.

عشق و محبت

در بیان بزرگان سلوک، «محبت میل قلب‌ها است». معنای کلامش این است که میل بکند قلبش به سوی خدا و به سوی آنچه از آن خداست بدون تکلف و سختی. (أبوخزّام، ۱۹۹۳: ۱۵۷)

به عقیده عارف، عشق بزرگ‌ترین سر و رمز الهی است و هر مذهب و مسلک حقی، زائیده عشق است و به‌جز بنای محبت هیچ بنایی خالی از خلل نیست. هرچه بر بنیان عشق و محبت استوار باشد، حقیقت است؛ و هرچه غیر آن است و سوسه، قیل و قال و مایه تفرقه و جنگ و جدال است. به قوه جاذبه عشق است که عارف از قید هستی‌رهایی یافته به دریای فقر و نیستی اتصال پیدا می‌کند یعنی مستغرق در عالم وصال می‌شود. (غنی، ۱۳۹۳، ج ۳ و ۲: ۲۹۰)

دین مبین اسلام نیز بر ارضای نیازهای عاطفی به‌ویژه نیاز به عشق و محبت در ساختار خانواده بسیار تأکید نموده است. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «الْعَبْدُ كُلَّمَا ازْدَادَ لِلنِّسَاءِ حُبًّا ازْدَادَ فِي الْإِيمَانِ فَضْلًا». (صدوق، ۱۴۰۴، ج ۳: ۳۸۴) هرگاه عشق و علاقه مردی به همسرش زیاد شود، بر ایمان او افزوده می‌شود.

بنابراین، عارف به سبب عشقی که از حضرت حق در دل دارد و برای رسیدن به کمال عشق می‌داند که میل قلبی او به همسر و رابطه عاطفی همسران، ارتباطی بسیار تأثیرگذار بر حیات ایمانی‌اش دارد و مسیر رسیدن به این عشق و محبت از مسیر خانواده است.

پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز رابطه درست و صمیمانه همسران را نیز مورد توجه داشته است: «فَإِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَخَذَ بِيَدِ زَوْجَتِهِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَمَحَا عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ فَإِنْ قَبَّلَهَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِائَةَ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ مِائَةَ سَيِّئَةٍ». (محدث نوری، ۱۳۶۸، ج ۱۴: ۱۵۱)

بنده مؤمن هنگامی که دست همسرش را بگیرد، خداوند برایش ده حسنه می‌نویسد و ده سیئه را محو می‌کند و اگر او را ببوسد، خداوند برایش صد حسنه می‌نویسد و صد سیئه را محو می‌کند.

رسیدن به منافع دنیوی و اخروی

برخورداري از منافع دنیوی و اخروی، به‌عنوان عاملی در جهت ایجاد انگیزه برای انسان به منظور انجام رفتارهای عملی مثبت است. قرآن کریم سلوک سالک را حاوی برنامه‌های انگیزشی که منجر به هدف می‌شود، دانسته و می‌فرماید: «لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ». (سوره حج، ۲۸) تا شاهد منافع گوناگون خویش (در این برنامه حیاتبخش) باشند.

در تفسیر المیزان این‌گونه می‌خوانیم:

«در این جمله «منافع» مطلق ذکر شده و نفرموده منافع دنیایی یا اخروی، چون منافع دو نوع است یکی دنیوی که در همین زندگی اجتماعی دنیا سود بخشیده، و زندگی آدمی را صفای دهد و حوائج گوناگون او را برآورده، نواقص مختلف آن را برطرف می‌سازد، مانند تجارت، سیاست، امارت، تدبیر، و اقسام رسوم و آداب و سنن، و عادات، و انواع تعاون و یاری‌های اجتماعی، و غیر آن...؛ نوع دوم از منافع، منافع اخروی است که همان وجود انواع تقرّب‌ها به سوی خداست. تقرّب‌هایی که عبودیت آدمی را مجسم سازد، و اثرش در عمل و گفتار آدمی هویدا گردد.» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۴: ۳۶۹)

بنابراین یکی از اهداف ازدواج و روابط صمیمانه همسران، رسیدن به منافع است. برخی از این منافع کمال شخصیت ایمانی و عاطفی همسران، ارضاء تمایلات جسمانی همسران، دریافت رحمت الهی و ... می‌باشد. همسران در سایه‌سار انس و روابط نزدیک می‌توانند به اهداف متصور برای زندگی مشترکشان نائل آیند.

امام صادق (علیه السلام) درباره نعمت رحمت و رابطه همسران می‌فرماید: «رَجِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ زَوْجَتِهِ». (صدوق، ۱۴۰۴، ج ۳: ۴۴۳) خدای رحمت کند بنده‌ای را که رابطه میان خود و زنش را نیکو سازد.

اخلاق‌مداری در سلوک و نقش آن در تحکیم روابط زوجین

ظهور و تقویت مفاهیم اخلاق اجتماعی در خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی، بسیار حائز اهمیت است. برخی از این مفاهیم اجتماعی که در بستر خانواده و تحت عنوان روابط همسران مذکور است، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

طهارت و نظافت

توجه به نظافت و آراستگی، یکی از راه‌های افزایش شادمانی، احساس دل‌بستگی همسران و ایجاد احساس امنیت روانی در خانواده است؛ به‌گونه‌ای که مرد و زن به غیر از همسر خود به دیگری توجه ندارند. توجه و اهتمام به مفهوم اخلاقی طهارت و نظافت، جذبه متقابل ایجاد و عواطف قلبی میان همسران را افزایش می‌دهد. امام رضا (ع) درباره آراستگی و طهارت و رابطه آن با عفت می‌فرماید:

«وَلَقَدْ تَرَكْنَا لَكُمْ فِيهَا مَغْفِرَةً لِّذُنُوبِكُمْ وَأَلْفَ مِائَةٍ مِنْ أَنْبِيَاءٍ مَعَكُمْ فَذَكَرْتُمْ الْآيَاتِ الْكُبْرَىٰ» (مجلسی، مکرر، ج ۷۳: ۱۰۰) و چه بسا زنان از پاکدامنی، به دلیل بی‌توجهی همسرانشان به آراستگی ظاهر فاصله‌بگیرند.

«طَهَّرَ طَهْرًا وَ طَهَّرَ طَهْرًا وَ طَهَّرَ طَهْرًا»: «ضد نجس» است. (قرشی بنایی، ۱۳۸۱، ج ۴: ۲۴۲) و «الطَّهَارَةُ»: به معنای «پاکیزگی» است. (فیومی، بی تا: ۳۷۹) دو گونه طهارت جسم و طهارت نفس است؛ که عموم آیات قرآن بر این دو معنی حمل شده‌است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۵۲۵)

عامه آیات قرآن بر طهارت نفس حمل شده‌است. «طَهَّرَ»: گاه مصدر است به معنی پاک‌سازی و گاهی وصف است. خداوند می‌فرماید: «وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا». (سوره فرقان، ۴۸) و از آسمان آبی پاک‌کننده نازل کردیم.

ملا احمد نراقی (ره) درباره اهمیت طهارت و نظافت ظاهری و ارتباط آن با طهارت باطنی می‌نویسد:

«و آن اهمّ امور است از برای عبادت، زیرا طهارت ظاهر، وسیله حصول طهارت باطن است. و از این جهت مدح آن در آیات و اخبار وارد شده؛ زیرا دل آدمی از غیر خدا پاک‌نمی‌شود تا نفس او از اخلاق ذمیمه پاک‌نگردد. و نفس از آن‌ها پاک‌نمی‌شود تا اعضا و جوارح از لوث گناهان، پاک‌نگردد. و اعضا از گناهان طاهر نمی‌شود تا از ظاهر بدن از لوث گناهان پاک‌نگردد». (نراقی، ۱۳۷۸: ۱۳۸)

بنابراین از نظر نگارنده، با توجه به اهتمام عرفان اسلامی به تأثیر طهارت ظاهر و باطن در سلوک معنوی و همچنین رسوخ چنین تفکری در نهاد خانواده، می‌توان از این طریق به افزایش عفت مرد و زن و اخلاق‌مداری خانواده و جامعه نائل شد.

سخاوت

دوری از بخل و دارا بودن فضیلت اخلاقی سخاوت، یکی از مفاهیم اخلاقی ضروری در روابط همسران است. گاهی سرپرست خانواده با وجود تمکن مالی از بهره‌مند نمودن خانواده و برخی اوقات نسبت به انجام حقوق مالی خود در خانواده کوتاهی می‌کند و ایشان را در مضیقه قرار می‌دهد؛ و این خود زمینه بروز کدورت در روابط همسران را فراهم آورده و در صورت ادامه و تکرار و از بین رفتن فضای صمیمانه، ممکن است زمینه بروز رذایل اخلاقی را فراهم آورد. بنابراین با توجه به اثرات مخرب بخل، امام رضا (علیه السلام) این نکته را مورد توجه قرار داده و می‌فرماید: «صَاحِبُ النُّعْمَةِ يَجِبُ أَنْ يُوسِّعَ عَلَى عِيَالِهِ». (مجلسی، مکرر، ج ۷۵: ۳۳۵) صاحب نعمت لازم است که توسعه بر خانواده خود بدهد.

در کتاب اخلاق ناصری در تعریف سخا آمده‌است:

«سخا آن بود که انفاق اموال و دیگر مقتنیات برو سهل و آسان بود تا چنان‌که باید و چندان‌که باید به مصب استحقاق می‌رساند». (طوسی، ۱۳۵۶: ۱۱۴)

از آن رو که «السَّخَاءُ زِينَةُ الْإِنْسَانِ»؛ کرم و سخاوت، زینت آدمی و آرایش اوست. (خوانساری، ۱۳۶۶، ج ۱: ۶۷) بنابراین همسران با زبینه کردن خود به اخلاق کریمانه سخاوت و با تأسی از کلام بزرگان اخلاق و عرفان و با توجه به تأکید آیات و روایات بر این فضیلت اخلاقی، همسران می‌توانند گام‌های مستحکمی در جهت تداوم مسیر زندگی بردارند.

شفقت

خانواده یکی از اساسی‌ترین نهادهای اجتماعی است که وجود شفقت در آن حائز اهمیت است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ». (سوره تحریم، ۶)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیضم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگاه دارید.

در تفسیر نمونه در ذیل این آیه آمده است: «نگهداری خویشتن، به معنای ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش می‌باشد، و نگهداری خانواده به تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هر آلودگی، در فضای خانه و خانواده است. این برنامه‌ای است که باید از نخستین سنگ‌بنای خانواده، یعنی از مقدمات ازدواج، و سپس نخستین لحظه تولد فرزند آغاز شود، و با برنامه‌ریزی صحیح و با نهایت دقت تعقیب شود. به تعبیر دیگر حق زن و فرزند تنها با تأمین هزینه زندگی و مسکن و تغذیه آن‌ها حاصل نمی‌شود، مهمتر از آن تغذیه روح و جان آن‌ها و به‌کارگرفتن اصول تعلیم و تربیت صحیح است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴: ۲۸۶)

«شفق» و مشتقات آن ۱۰ مرتبه در قرآن آمده است که یک مورد آن درباره شفقت داشتن نسبت به اهل و خانواده است و نگرانی از سرنوشت آن‌ها در قیامت است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۴۵۹)

خداوند متعال درباره شفقت نسبت به افراد خانواده و توجه به هدایت آن‌ها، می‌فرماید:

«وَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ * قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ * فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ * إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ». (طور، ۲۸-۲۵)

در این هنگام رو به یکدیگر کرده (از گذشته) سؤال می‌نمایند؛ * می‌گویند: «ما در میان خانواده خود ترسان بودیم (مبادا گناهان آن‌ها دامن ما را بگیرد)! * اما خداوند بر ما منت نهاد و از عذاب کشنده ما را حفظ کرد! * ما از پیش او را می‌خواندیم (و می‌پرستیدیم)، که اوست نیکوکار و مهربان!»

در تفسیر نمونه در ذیل این آیه آمده است: اهل بهشت در حالی که در کنار هم قرار دارند از وضع گذشته از یکدیگر سؤال می‌کنند و می‌گویند ما قبل از این در میان خانواده خود خائف و ترسان بودیم. با اینکه در میان خانواده خود زندگی می‌کردیم و باید احساس امنیت کنیم باز ترسان بودیم، بیم‌داشتیم که حوادث ناگوار زندگی و عذاب الهی هر لحظه فرارسد، و دامن ما را فرو گیرد. از این بیم‌داشتیم که

فرزندان و خانواده ما راه خطا پیش گیرند، و در وادی ضلالت گمراه و سرگردان شوند. اما خداوند منت بر ما گذارد و رحمت واسعه او شامل حال ما شد و از عذاب کشنده ما را حفظ کرد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۲: ۴۳۸)

علامه طباطبایی نیز با توجه به آیه فوق درباره شفقت نسبت به افراد خانواده و نصیحت آن‌ها، از قول بهشتیان می نویسد:

«ما در دنیا نسبت به خانواده خود اشفاق داشتیم، هم آنان را دوس می داشتیم و به سعادت و نجاتشان از مهالک و ضلالت‌ها عنایت داشتیم، و هم از اینکه مبدا گرفتار مهالک شوند، می ترسیدیم، و به همین خاطر به بهترین وجه با آنان معاشرت می کردیم و دعوت به سوی حق را از ایشان دریغ نمی داشتیم». (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹: ۱۵)

همچنین دومین مقامی که سالک قدم در آن می گذارد مقام ورع است سالک بعد از این که بیدارشد و توبه کرد حال باید در یک مسیر مستقیم و استوار قدم بگذارد و این مسیر، مسیری جز ورع نیست. ورع اجتناب از شبهات، به دلیل ترس از افتادن در محرمات و گفته شده آن ملازم بودن با اعمال زیبا است. (جرجانی، ۱۳۷۰: ۱۱۰)

بنابراین نگارنده معتقد است که همیاری و حمایت اعضای خانواده و به ویژه همسران از یکدیگر زمانی می تواند به تعمیق روابط و استحکام و حفاظت بنیان خانواده از عوامل آسیب‌زا بیانجامد که به تقویت روحیه ورع عارفانه و شفقت مورد تأکید آموزه‌های دینی توجه شود و از پتانسیل این دو مفهوم در زندگی بهره‌گرفته شود، تا خانواده بتواند به سمت اهداف متعالی خود رهنمون گردد.

آرامش

یکی از علل روی آوردن انسان به تشکیل خانواده، افزایش میزان آرامش در سایه سار محبت است. خداوند متعال می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا». (سوره روم، ۲۱) و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید. صاحب تفسیر نمونه درباره این آرامش می گوید:

این آرامش از اینجا ناشی می شود که این دو جنس مکمل هم و مایه شکوفایی و نشاط و پرورش یکدیگر می باشند، به طوری که هریک بدون دیگری ناقص است، و طبیعی است که میان یک موجود و مکمل او، چنین جاذبه نیرومندی وجود داشته باشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۳۹۰)

در زندگی گاهی سختی‌ها و مشکلاتی بروز می کند و در صورتی که به خوبی مدیریت نشود، آرامش همسران را به مخاطره می اندازد. یکی از راهکارها جهت امتداد آرامش در میان همسران، التزام عملی ایشان به آموزه صبر است. صبر؛ یکی از مهمترین مقامات عرفا می باشد و دارای مراتب و انواعی است. صبر یعنی انسان در برابر سختی‌هایی که در مسیر خود دارد تحمل داشته باشد و در مقابل آنان از مسیر

خارج نشود و جنع و فزع نکند. در ترجمه مفردات راغب آمده است: الصَّبْرُ: خویشترن داری در سختی و تنگی. (راغی اصفهانی، ۱۳۷۴: ۲۷۱)

بنابراین رابطه مستقیمی میان حصول آرامش و صبر موجود است؛ و در صورتی که همسران بتوانند این آموزه عرفانی را در زندگی خود پیاده کنند، سدی آهنین در برابر خود و مشکلات درست خواهند نمود و از این طریق بقای نهاد خانواده را رقم خواهند زد.

امانت‌داری

روابط همسران و اطلاع همسران بر اوضاع هم و عدم افشای رازها و اسرار خانوادگی و امانت‌داری در این زمینه، یکی از ضروریات زندگی همسرانه است. حضرت علی (علیه السلام) در اهمیت رازداری چنین می‌فرماید: «وَأَلَكِتْمَانُ طَرْفٌ مِنَ السَّعَادَةِ». (حرانی (ابن شعبه)، ۱۴۰۴: ۲۲۳)

رازداری پاره‌ای از خوشبختی و سعادت است.

خداوند متعال می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا». (سوره نساء، ۵۸)

خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بدهید.

همچنین یکی از روش‌های آشنا در عرفان عملی، کشف و شهود در مراحل سیر و سلوک و یکی از آداب بعد از کشف و شهود، مخفی نگه‌داشتن آن از اغیار توسط سالک است. در مورد تعریف اصطلاحی کشف در کتب عرفان این‌گونه آمده است: «کشف در اصطلاح یعنی اطلاع پیدا کردن بر معانی غیبیه و اموری حقیقی که ماورای حجاب است و این اطلاع وجودی و شهودی است». (جرجانی، ۱۳۷۰: ۸۰)

بنابراین اگر همسران همچون سالکان که در کشف و شهود خود، کاملاً مراقب و حافظ اسرار خود هستند و به این امر توجه نمایند که هر فردی، امین و خیرخواه آن‌ها نیست، رازداری در زندگی آن‌ها بسیار مهم است و در صورتی که همسران بر آن اهتمام نداشته باشند می‌تواند سبب ایجاد فاصله و کم‌رنگ شدن محبت بین زن و شوهر و یا حتی تا انحلال خانواده نیز پیش رود.

ثمرات سلوک معنوی و عرفان عملی در تحکیم روابط زوجین

در خانواده‌ای که بر اساس مفاهیم و آموزه‌های عرفان اسلامی شکل گرفته است، شاهد بروز و ظهور ثمرات این نوع از سبک زندگی خواهیم بود. در این قسمت بر اساس آیات و روایات به برخی از این ثمرات اشاره می‌نماییم.

رحمت

پایبندی به اصل مودت و رحمت و عواطف عمیق انسانی و معنوی - که خانواده بر اساس آن بنیان شده است - بسیار مهم و ضروری است. بی‌تردید عواملی مانند مسئولیت‌پذیری، ایثار و قدرشناسی موجب پررنگ‌تر شدن این اصل در زندگی می‌شود و ترحم و مهربانی نیز عاملی در جهت نزدیکی دل‌ها و ایجاد صمیمیت همسران است. خداوند متعال می‌فرماید:

«وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (سوره روم، ۲۱)

و در میانتان مودت و رحمت قرارداد؛ در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند! گفته‌اند: «مودة» یعنی رابطه زن و مرد در دوره جوانی. و «رحمه» رابطه روزگار پیری. ابن عباس گفت: مودت با بزرگ‌ها است و رحمت با کوچک‌ها و صغار. (عاملی، ۱۳۶۰، ج ۲: ۹۶)

تعاون بر خیر

یکی از راه‌های تعالی خانواده توجه همسران به اصل اخلاقی تعاون بر خیر است. همسران باید بکوشند تا یار و یاور همسرشان در رسیدن به تعالی و تکامل باشند. یکی از راه‌های توجه به این اصل این است که همسران زمینه گناه را در خانه فراهم نکنند و مشوق یکدیگر و فراهم‌کننده زمینه برای انجام و پایبندی به ارزش‌های اخلاقی در خانواده باشند.

با توجه به وجود دل‌بستگی‌های زندگی خانوادگی و فراهم نمودن شرایط رشد اخلاقی اعضای خانواده در محیط خانه، رسول گرامی اسلام (ص) درباره تربیت‌یافتگی زنان در برخورد با مسائل و مشکلات دامن‌گیر جامعه اسلامی و نقش مهم زنان برای یادآوری و ترغیب مردان و صبوری آنان در ادای تکلیف‌شان و تمسک به این اصل اخلاقی، چنین می‌فرماید:

«أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَعَانَتْ زَوْجَهَا عَلَى الْحَجِّ وَالْجِهَادِ أَوْ طَلَبِ الْعِلْمِ أَعْطَاهَا اللَّهُ مِنَ الثَّوَابِ مَا يُعْطَى امْرَأَةً أَيُّوبَ (عليه السلام)». (طبرسی، ۱۳۷۰: ۲۰۱) هر زنی که همسرش را در حج و جهاد و طلب علم یاری کند، خداوند به او پاداش زن حضرت ایوب (عليه السلام) را می‌دهد.

«عون» به معنای یاری و پشتیبانی است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۵۹۸) معاونت و شرکت فعالانه و مخلصانه در کارهای نیک اجتماعی، و آنچه در ایجاد تقوای عمومی مؤثر باشد، بر هر فرد مؤمن لازم و واجب خواهد بود. و کسی که نسبت به پیشرفت امور اجتماعی مسلمانان و حتی پیشرفت کار یک مسلمان، حساس نباشد، یعنی بی‌قید و بی‌اعتنا بگذرد و تنها به فکر خویشتن باشد، مضمون آیه شریفه را نقض کرده است. منظور آیه شریفه، و نیز معنای حدیث مزبور آن نیست که هرکس به تشخیص خود، در رتق و فتق امور مسلمانان دخالت کند، زیرا رتق و فتق امور، در حیطه اختیارات حاکم اسلامی است

و اگر فرد فرد مسلمانان هریک به تشخیص خود مصلحت‌اندیشی کنند و بخواهند عقیده خود را به کرسی بنشانند، موجب هرج و مرج خواهدگشت. (بهبودی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۹۷)

انصاف

اصل انصاف در میان همسران، سبب رشد اخلاقی می‌گردد. اگر در خانه، همسران بنا را بر این بگذارند که آن‌گونه که دوست‌دارند همسرشان با آن‌ها رفتار نماید، با همسرشان برخورد نمایند، خانه به محیطی امن و آرامش‌بخش تبدیل می‌شود و تنش‌ها تبدیل به فضایی برای ایجاد همدلی می‌گردد. قرآن کریم می‌فرماید: «وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ». (سوره نساء، ۱۹) و با آنان، به طور شایسته رفتار کنید! این آیه «مضمونش اصلی است قرآنی، برای زندگی اجتماعی زن» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴: ۲۵۴)، «وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ»؛ به معنای انصاف‌داشتن است و معروف این است که او را نزنند و با او بد سخن نگویند و گشاده‌رو باشد و گفته‌اند منظور از این آیه این است که هر طور او رفتار می‌کند مرد هم همانطور رفتار کند». (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۳: ۴۰)

در تفسیر المیزان درباره معنای کلمه «معروف» این گونه آمده است که این کلمه به معنای هر امری است که مردم در جامعه خود آن را بشناسند، و آن را انکار نکنند، و نسبت به آن جاهل نباشند، و چون دستور به معاشرت کردن با زنان را به قید «معروف» مقید فرمود، قهراً معنای امر به معاشرت با زنان معاشرتی است که در بین مأمورین به این امر - یعنی مسلمانان - معروف باشد. و معاشرتی که از نظر مردان معروف و شناخته شده و در بین آن‌ها متعارف است، این است که یک فرد از جامعه، جزئی باشد مقوم جامعه، یعنی در تشکیل جامعه دخیل باشد، و دخالتش مساوی باشد با دخالتی که سایر اعضا دارند، و در نتیجه تأثیرش در به دست آمدن غرض تعاون و همکاری عمومی به مقدار تأثیر سایر افراد باشد. (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴: ۲۵۵)

رفق و مدارا

این اصل اخلاقی به‌طور عام در جامعه اسلامی و به‌طور خاص در کانون خانواده و در میان همسران نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. مدارا در زندگی خانوادگی زمینه ایجاد همدلی، امنیت روانی، صمیمیت و احساس خوشبختی را در میان همسران فراهم می‌آورد. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «أَيُّمَا أَهْلٍ بَيْتٍ أُعْطُوا حَظَّهُمْ مِنَ الرَّفْقِ فَقَدْ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي الرِّزْقِ وَ الرَّفْقُ فِي تَقْدِيرِ الْمَعِيشَةِ خَيْرٌ مِنَ السَّعَةِ فِي الْمَالِ وَ الرَّفْقُ لَا يَعْجِزُ عَنْهُ شَيْءٌ وَ التَّبْدِيرُ لَا يَبْقَى مَعَهُ شَيْءٌ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ رَفِيقٌ يُجِيبُ الرَّفْقَ». (کلینی، ۱۳۶۲، ج ۲: ۱۱۹)

هر خانواده‌ای که بهره خود را از نرمی گرفتند، خدا روزی ایشان را وسعت داد و نرمی در تقدیر معیشت (اقتصاد و میانه روی در خرج) از وسعت مال بهتر است، و با میانه روی درماندگی نباشد و با ولخرجی چیزی باقی نماند، همانا خدای عز و جل نرمی کند و نرمی را دوست دارد.

ظلم نکردن

ظلم نکردن به عنوان یکی از اصول اخلاقی حاکم بر روابط انسان‌ها از باور توحیدی و غایت‌مندی هستی سرچشمه می‌گیرد؛ و هرچه این باور تقویت شود تمسک به این اصل بیشتر نمایان می‌شود و همسران از برکات آن بهره‌مند خواهند شد. مردی برای مشورت از دواج دخترش خدمت حضرت امام حسن (علیه السلام) آمد، امام فرمود:

«زَوْجَهَا مِنْ رَجُلٍ تَقِيٍّ فَإِنَّهُ إِنْ أَحَبَّهَا أَكْرَمَهَا وَإِنْ أَبْغَضَهَا لَمْ يَظْلِمْهَا» (طبرسی، ۱۳۷۰: ۲۰۴)

او را به مردی پاکدامن ده که اگر دوستش داشته باشد گرامی‌اش می‌دارد و اگر دوستش نداشته باشد به او ستم نکند.

حسن ظن

سرلوحه قرار دادن اصل حسن ظن در روابط همسران، یکی از بهترین زمینه‌ها برای تأمین آرامش در خانواده است. تفسیر رفتار به نیکوترین وجه، در زمان بروز امور ناخوشایندی در رفتار همسر، سبب مصونیت و جلوگیری از لرزان شدن زندگی است. سوءظن یعنی وارد کردن زندگی در سراسیمگی و بحران‌سازی در خانواده است. بنابراین اگر همسران گرفتار بدگمانی شدند، باید با یادآوری و برگشت به این اصل روابط صمیمانه خود را از سر بگیرند.

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ » (سوره حجرات، ۱۲)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید، چراکه بعضی از گمان‌ها گناه است. ظن سوء سبب نفاق و موجب گناه و شقاق و وسیله دوری از رحمت حضرت مهیمن خلاق است.

(طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۴: ۳۱)

پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ مَالَهُ - وَأَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنٌّ السُّوءِ» (مجلسی، مکرر، ج ۷۲: ۲۰۱) همانا خداوند متعال خون و مال مسلمان را و نیز سوءظن داشتن به او را حرام نموده است.

تکریم و احترام

زن و مرد به‌عنوان ستون‌های خانواده نقش اساسی در استحکام و ثبات و به ثمر رساندن این اجتماع کوچک انسانی را دارند. یکی از اصول حاکم بر روابط همسران، تکریم و احترام است و بنابر این اصل

زن با شناخت جایگاه مرد به عنوان همسر و شأن مدیریتی او بر خانواده و منزلت نقش پدر، او را احترام نموده و در رابطه متقابل مرد نیز، شأن و منزلت همسری و مادری او را تکریم می‌نماید. این تکریم و احترام باعث بزرگداشت شخصیت زن و مرد در کانون خانواده شده و در این راستا همسران، در کانون خانواده با اعتماد بیشتری به انجام وظایف خود می‌پردازد.

پیامبر اکرم (ص) درباره احترام و تکریم به همسر می‌فرماید: «وَجَبَ أَنْ يُحْسِنَ صُحْبَةَ نِعْمَةِ اللَّهِ وَ يُكْرِمَهَا». (حرانی (ابن شعبه)، ۱۴۰۴: ۲۶۲) واجب است که با این نعمت خدا (یعنی همسر) خوشرفتاری کند، و او را احترام دارد.

بنابراین همسران نباید فقط به رابطه صمیمی میان خود و همسرشان بسنده کنند؛ بلکه باید به همدیگر نیز احترام بگذارند و از این طریق بر عزت نفس خود و همسرشان بیفزایند و از سایر ثمرات و برکات تکریم و احترام برخوردار گردند.

نتیجه‌گیری

نهاد خانواده از ارکان حیاتی هر جامعه‌ای به‌شمار می‌آید، آموزه‌های دینی، آیات قرآن کریم و سنت پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (علیهم السلام) منبعی غنی برای معرفی الگوی مطلوب خانواده است. همچنین با توجه به اهمیت و نقش تأثیرگذاری که نهاد خانواده در رسیدن افراد به اهداف بلند انسانی دارد همواره مورد توجه اندیشمندان و مصلحان واقع شده است. قرآن کتاب هدایت است و به منظور تربیت و هدایت افراد و رسیدن آن‌ها به سرمنزل مقصود سفارش‌هایی دارد. نهاد خانواده و توجه به تحکیم روابط میان افراد از جمله زوجین مورد توجه عرفا به عنوان مصلحان جامعه قرار دارد. ایشان بر اساس آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام) و به منظور تبدیل اوضاع به حالت مطلوب و رسیدن به حد کمال راه‌های مختلفی را ارائه نموده‌اند. با سلوک معنوی و عرفان عملی شرایط برای افراد در خانواده فراهم می‌گردد که به تعالی انسان منجر می‌شود و معنای زندگی را برای انسان ارتقاء می‌دهد. لذا توحید و خدامحوری، پاک‌شدن از گناهان، عشق و محبت از جمله اهداف سلوک معنوی و عرفانی عملی است که اگر زندگی زوجین بر محور و مدار اخلاق پیش‌رود و طهارت و نظافت، سخاوت، شفقت، امانت داری بر زندگی آن‌ها حاکم گردد، نتایج و ثمراتی چون رحمت، تعاون بر خیر، انصاف، رفق و مدارا، ظلم نکردن، حسن ظن، کُلّ بر جامعه نبودن و تکریم و احترام را به دنبال دارد که نقش به‌سزایی در تحکیم روابط زوجین خواهد داشت.

منابع و مأخذ

- (۱) قرآن کریم
- (۲) ابن سینا، *الاشارات و التنبیها*، تهران: دفتر نشر کتاب، ۱۴۰۳ ق.
- (۳) أبوخزّام، انور فؤاد، *معجم المصطلحات الصوفیة*، بیروت: مکتبه لبنان الناشرین، چاپ اول، ۱۹۹۳ م.
- (۴) انصاری، خواجه عبدالله، *منازل السائرین*، شرح عقیف الدین تلمسانی، قم: بیدار، ۱۴۱۳ ق.
- (۵) بهبودی، محمدباقر، *گزیده کافی*، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۶۳.
- (۶) جرجانی، سیدشرف علی بن محمد، *التعریفات*، تهران، ناصرخسرو، چ ۴، ۱۳۷۰.
- (۷) جوادی آملی، عبدالله، *تفسیر تسنیم*، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۹ ش.
- (۸) حرانی (ابن شعبه)، ابو محمدالحسن بن علی، *تحف العقول عن آل الرسول (صلی الله علیه و آله و سلم)*، قم: جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.
- (۹) خرمشاهی، بهاء الدین و مسعود انصاری، *پیام پیامبر*، تهران: منفرد، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- (۱۰) خوانساری، آقا جمال الدین، *شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غرر الحکم*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۶۶ ش.
- (۱۱) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات غنی غریب القرآن*، تحقیق داودی، صفوان عدنان، دمشق، بیروت: دارالقلم، الدار الشامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- (۱۲) راوندی، سید فضل الله، *النوادر*، قم: دار کتاب، چاپ اول، بی تا.
- (۱۳) شیروانی، علی، *برنامه سلوک در نامه های سالکان*، قم: دارالفکر، ۱۳۷۶.
- (۱۴) صدوق، محمد بن علی (ابن بابویه)، *من لا یحضره الفقیه*، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق.
- (۱۵) طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ق.
- (۱۶) طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تحقیق محمدجواد بلاغی، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
- (۱۷) طبرسی، احمد بن علی، *الاحتجاج علی أهل اللجاج*، مشهد: مرتضی، چ ۱، ۱۴۰۳.

- (۱۸) طبرسی، رضی الدین حسن بن فضل، **مکارم الأخلاق**، قم: انتشارات شریف رضی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰.
- (۱۹) طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرین**، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه، تهران، مؤسسه البعثه، مرکز الطباع و النشر، ۱۳۸۵.
- (۲۰) طوسی، خواجه نصیرالدین، **اخلاق ناصری**، تصحیح مجتبی مینوی و علیرضا حیدری، تهران: انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۶.
- (۲۱) عاملی، ابراهیم، **تفسیر عاملی**، تهران: انتشارات صدوق، چاپ اول، ۱۳۶۰.
- (۲۲) غنی، قاسم، **بحث در آثار و افکار واحوال حافظ**، تهران: زوار، چاپ ۱۲، ۱۳۹۳.
- (۲۳) فراهیدی، خلیل بن احمد، **العین**، داراحیاء التراث العربی، بیروت: چاپ اول، ۱۴۲۱ ق.
- (۲۴) فیومی، احمد بن محمد مقرئ، **المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی**، قم: منشورات دار الرضی، چاپ اول، بی تا.
- (۲۵) قرشی بنایی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ نهم، ۱۳۸۱.
- (۲۶) کاشانی، عبد الرزاق، **لطائف الأعلام فی إشارات أهل الإلهام**، قاهره: مکتبه الثقافه الدینیة، چاپ اول، ۱۴۲۶ ق.
- (۲۷) کلینی، یعقوب، **الکافی**، تهران: انتشارات اسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۲.
- (۲۸) مجلسی، محمدباقر، **بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمة الأطهار**، تهران: انتشارات اسلامیه، چاپ مکرر.
- (۲۹) محدث نوری، میرزا حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، چاپ دوم، ۱۳۶۸ ش.
- (۳۰) معرفت، محمد هادی، **التفسیر و المفسرون فی ثوبه التشیب**، مشهد: الجامعه الرضویه للعلوم الاسلامیه، ۱۴۱۸ هـ.
- (۳۱) مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- (۳۲) نراقی، ملا احمد، **معراج السعاده**، قم: انتشارات هجرت، چاپ ششم، ۱۳۷۸.
- (۳۳) یوسف موسی، حسین، عبدالفتاح الصعیدی، **الافصح فی فقه اللغه**، قم: مرکز النشر التابع لمکتب الاعلام الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۰ ق.

The Role of Spiritual Behavior and Practical Mysticism in Strengthening
the Couples' Relationships based on the Qur'an and the Narrations of the
Infallibles

Masumehsadat Hosseini Mirsafy

Assistant professor, Department of Islamic Teachings, South Tehran Branch, Islamic
Azad University, Tehran, Iran. hosseini_7@yahoo.com

Abstract

The family is a social institution with many functions and effects that are both influential and influenced by other social institutions. The desired family system in Islam is formed with the focus on men and women and welcomes any correct method that leads to the strengthening of marital relations and practical mysticism and spiritual conduct are among these methods. In practical mysticism, the seeker tries to interpret all his affairs in relation to God and see him present and present in his life. Using practical mysticism, the seeker realizes what he has to do and moves on to reach intuition and the truth of existence. Having these states for the seeker does not mean being away from society. In Islamic mysticism, mystics live in spiritual conduct, at the height of disregard for the world, like other peoples, and use the advantages of social life to strengthen the Seleucid aspect, and their mystical perceptions for their social life. Therefore, the formation of a family and the correct relationship between couples has always been considered in the life of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and the Imams (peace and blessings of Allah be upon him), and the author intends to answer the question and what role does practical mysticism play in strengthening couples' relationships?

Keywords:

spiritual behavior, practical mysticism, strengthening couples
relationships

